

Анархия.

Съмна се. Слава Богу, благополучно мина нощта. Да видим какво ще ни довесе последния ден на старата 1877 година. Още днес — и утре е нова година. Денът тържествен, ден за радост и веселие, а ние не знаеме де и какът ще го посрещнемъ.

Рано преди да сипне зората, черкезитъ заминаха надолу, а на черковния площадъ предъ нашата къща, стройно бѣха наредени войниците отъ „казашкия алай“, които очакваха пашата, командиря си. Следъ малко той пристигна, поздрави ги, даде заповедь да възседнат конетъ и потеглиха къмъ Одринъ.

За пашата, който бъль говорътъ чисто български езикъ, казаха, че бъль полякъ, емигрантъ и се казваъ Чайковски.

Още вечерътъ нѣкои наши съседи, маже и жени, ходили въ квартирана му да го питатъ, какво да правятъ.

— Седете си вътъ града. Не ви тръбва да бѣгате, потърпете още малко. Русите идатъ, — успокойни ги пашата.

— Снощи каймакаминътъ ни каза, че ако дойде Сюлейманъ паша, щъль да съслепе града.

— Спокойни бѫдете. Сюлейманъ паша я дойде, я не. Посрѣдайте добре турските войски, които дохождатъ, давайте имъ за ядене, каквото имате, и показвайте имъ пътя за Одринъ, — казаль наставнически пашата.

Този разговоръ съ пашата още презъ нощта отъ уста въ уста бѣше предаденъ изъ българските махали.

Стояхме още на площада, когато откъмъ чаршията тичешкомъ се спуснаха нѣколко души българи, които отчаяно викаха:

— Бѣгайте, бѣ-е! черкезитъ удариха чаршията.

Думата „удариха“ така грозно звучеше въ ушите, щото на човѣка настърхваха космите на главата. Това значеше анархия. А когато единъ отъ дошлиятъ каза, че каймакаминътъ съ всичките чиновници и турците избѣгали, женитъ и децата при насъ заплакаха и една друга се питаха, какво да правятъ.

Въ това време, безъ да ме види майка ми или сестра ми, тичешкомъ отидохъ на чаршията да видя дюкания си. Черкези и турци още обираха дюканитъ, а повечето презъ нощта бѣха обрани. Не ще казваме, че и моя дѣянъ бѣше обрани. Мазитъ, каменинъ мази, дето хората си бѣха скрили скъпните дрехи и покъщнина, бѣха отворени и всѣки свободно

влизаше въ тѣхъ да взима каквото си ще. Изъ улиците имаше разхърлена стока, а при часовника горѣха купъ басми, аладжи, хасета и платна, които обирниците не могли да взематъ съ себе си. Като гледахъ каква бѣркотия бѣше изъ чаршията, достраша ме и бѣрзо се завърнахъ у дома. И братъ ми Михаилъ бѣше се прибрали. Събрахме се всички и съставихме единъ домашенъ съветъ да решимъ, какво да правимъ. Предполагахме, че щомъ черкезитъ и турците сѫ тръгвали да обираятъ, непремѣнно ще дойдатъ да обираятъ и българските махали. Нѣма съмнение, че нашата махала „Боярска“, като ужъ богата и изложена на лице, първа ще пострада. Страхувахме се не отъ обиръ, а за живота си. Затова решихме да се скриемъ на тавана на старата ни къща въ другии дворъ.

Еднъжъ взето такова решение, неднага почнахме да иносиме едно друго на тавана. Занесохме дюшети, юргани, хлѣбъ и сирене. Качихме и единъ мангълъ съ отънь. На тавана се качихме: сестра ми, братъ ми и азъ. Качиха се още: Евгени, вуйчова Елена и Марийка Аржкова, момичета, които бѣха побѣгнали у дома. Задъ комина на тъмно място постлахме дюшети, турхиме мангала на срѣдата и, завити съ юрганитъ, седнахме около него, той да топли насъ а ние него. Отъ страхъ ли бѣше или отъ студа, треперѣхме като листъ. Майка ми отказа да се качи на тавана, а остана долу задъ къщата да ни пази. Чувахме я, когато се разхождаше като часовей изъ тъмния килеръ, отъ вуйчовия дворъ до голѣмата ни къща и често ни питаше какво правимъ, а ние не питахме, какво се чува.

Наистина, голъмъ геройство показа нашата майка. Понапредъ, сама се чудеше на ума си и я хващаше страхъ, за дето тѣй необяснимо се е излагала въ опасностъ да бѫде застреляна отъ черкези.

Но де тогава бистъръ умъ да сѫди човѣкъ кое е по-доброто!

Марийка Аржкова бѣше дъщеря на една богата семейство отъ Стара-Загора, доведена като робиня въ Хасково и бѣ предадена на семейството на чорбаджи Христодулови да я гледатъ. Тя ни разказа за Стара-Загора какъ сѫ се били руските войски и българските опълченци съ турските войски, какъ разорили и изгорели града, какъ сѫ бѣгали хората къмъ Казанлѣкъ, кланети, ужаси, страхотни до полуда. Съзатеи дѣхъ ние я слушахме, когато тя разправяше и студени тръпки ни побиваха, като си мислѣхме, че сѫщата участъ очаква и насъ. Когато се бѣхме павели надъ мангала и въ

ума ни се рисуваха ужасните картини, разказани от Марийка, вниманието ни се привлече от женски плачове. Ние изтърпахме и плахо се загледахме като замаяни.

— О, Божичко! започнаха да колят. Затова ли се избавихъ въ Стара-Загора, сега тукъ да ме заколят,—извика Марийка и почна да плаче, а следъ ия и другитъ.

— Какво правите, защо плачете? — чухме гласа на майка ми.

— Мамо, какви сътни плачове? — попита сестра ми.

— Не се плашете. Нѣма нищо. Това сътни чина Христодурица и Манахиличини, идатъ у насъ.

— Да слѣзъмъ ли?

— Слѣзте, отговори майка ми.

Ние се зарадвахме и бързо слѣзъхме отъ тавана.

Въ това време въ двора бѣха влязли чина Христодурица съ момичетата си и Манахиличини, които вървѣха и плачеха, за дето черкези имъ обрали кѫщитъ. Съ тѣхъ тръгнахме и ние и презъ дома отидохме у съседа, часовниковия Ангелия. Тамъ заварихме дворътъ пъленъ съ жени и момичета, които, разтревожени и обезумѣли отъ страхъ, плачеха съ гласъ.

— Како Теофани, кажи ми какво да правя тѣзи момичета? Кѫде да ги скрия, мари! О, Боже! какво да правя! — се късаеше отъ плач сестрата на Ангелия, като държеше ръжетъ на майка ми.

Майката плачеше и се чудѣше какъ да запази честта на тритъ си момичета, които, като роси капки, стоеха до нея, утешаваха я и плачеха заедно съ нея.

Не бѣше време за утѣшаване. Колкото майки имаше тамъ, всѣка една имаше да мисли за своето женско чедо.

На туй отгоре, отъ стаята излѣзе бай Ангелия, опънъла парчили на краката, метнала торба на рамото, готовъ за пътъ.

Шомъ женитъ го видѣха, изпищѣха.

— О, Боже, панинище бѣга, — огорчена каза майка му.

— Бе, Ангели, нима самъ ще бѣгашъ? — запита го вуйчо Тодоръ.

— Ще бѣгамъ, братя, ще бѣгамъ. Тукъ не е за стоеене, — викаше Ангелия.

— Ами мене съ толкозъ десета, на кого оставяшъ? — съ плачъ питаше жена му.

— На васъ нищо нѣма, васъ не убиватъ. Женско гробъ нѣма, — силно уплашень, продължаваше да вика Ангелия.

— Ангели, грѣхътъ е да оставяшъ на произвола толкозъ жени и десета, — авторитетно заключи леля ми хаджийка.

Ангелия се убеди.

Единиятъ мѫжъ сдвамъ бѣха убедили да не бѣга и другъ дойде. Яви се Тодоръ Ангелиевъ, единичкото мѫжко останало въ домътъ на чина Христодорица, водейки единъ конь, готовъ да бѣга. Женитъ го молѣха да ги не остави сами, но кой слуша? Качи се на коня и отиде, та се не видѣ.

Не бѣше време за майне. Бай Ангелия заведе домашнитъ си въ друга махала. Отидохъ си и другитъ по домоветъ. Вуйчо Тодоръ, като каза нѣколко утешителни думи на майка ми, и той си отиде съ тѣхнитъ.

Останахме ини самички.

— Хайде, десета, да отидемъ и ини у дома. Каквото е опредѣлътъ Богъ, това ще стане. Като милостивъ баща той нѣма да ни остави, — изжалено каза майка ми, като ни улови за рѣце.

Какзито ценни нѣща имахме, останало ни отъ дѣди, на метахме го въ кладенци, а дрехи и постелки, нахърлихме въ голѣмътъ каци въ избата. Слѣдъ това, уморени, седнахме край огнището да си починемъ. Отъ уплаха и страхъ, сърдцата ни силно тупаха и треперѣхме. Чувствувахме, че бурята се приближава, ще се разрази и надъ насъ, но ини бѣхме като въ мъгла и не знаехме какво да правимъ. Да бѣгаме съ турцитъ къмъ Харманли и Одринъ, да се излагаме въ опасностъ, да бѫдеме обрани и убити или пъкъ да спечелимъ сила настинка, ни се виждаше иѣщо неразумно. Но щѣть да дойде Сюлейманъ паша и щѣть да бомбардира града. Добре, тогава ще бѣгаме отъ кѫща въ кѫща, на полето и ще сме по-добре, отколкото на чужди места и всрѣдъ зима. Най-после, както казахъ, като не знаехме какво да правимъ, оставихме се на Божиятъ промисъль, той да ни ржковиди. Както ще видимъ по-нататъкъ, надеждата ни въ Бога не бѣ напразно. Въ това обръкано време той ни е пазилъ, десницата му е била надъ насъ и ини останахме и здрави, и живи. На нѣкоя свободолюбци, охолници, това може да се види наивно и смѣшно. Но уверявамъ ги, че, когато човѣкъ се намира въ опасностъ и живота му виси на косъмъ, тогава надежно вдига рѣце за помощъ и съвестта му каза: „Има Богъ“.

— Теофани, тука ли сте? — чухме гласа на чина Марийка, застанала до прозореца.

— Какво да правимъ? Ще стоимъ тука, до когато е рекътъ Господъ, — отговори майка ми.

Чина Марийка влязе въ стаята, седна до огнището и запали цигарата си.

Чина Марийка се научи и пушеше контрабанда отъ турия, който сами произвеждаха.

— Все нейде бѣгайте. Тука не е за стоеене. Махалата е пуста. Хората се скрива въ миши дупки. Нашата махала е на лице. И тук ще добдат да обират.

— Вис кѫде избѣгахте чино? — я запита майка ми.

— При черквата Св. Архангел. Лошо, Теофани, лоши времена настаниха. Тука вие нищо не виджате, но тамъ, дето сме ние . . . чудо свѣтъ! Един бѣгатъ на долу, други се криятъ, а пъкъ турци и черкези ходятъ да обират отъ кѫща въ кѫща. Плачъ, писъни до Бога.

— Че нали избѣгаха турците?

— Ами, избѣгаха! Изпратиха женитѣ съ колята на долу, а тѣ се върнаха да обиратъ. Пари и скъпли иѣща грабятъ отъ кѫщицѣ и отъ хората, кого де срещнатъ.

Нашето бѣгане.

Оставихме майка ми и чина Марийка да си пиятъ кафето, а нас тримата излѣзохме вънъ на двора да чуемъ има ли иѣщо изъ града. Докато бѣхме още на коридора, сестра ми силно извика:

— Мамо, чукатъ на черковната врата.

— Ахъ! това сѫ черкези, — каза чина Марийка, па и тя, и майка ми скочиха.

Следъ чукването на черковната врата, чукина се и на нашата и въ сѫщото време се чу трѣсъкъ; единото ѹ крило се отвори и се показаха нѣсколко души черкези, съ рунтави кожени калапи и съ пушки, насочени къмъ настъ.

— Мамо, бѣгайте, черкези идатъ! — извика сестра ми.

Не помня какъ сме избѣгали презъ килеритъ у вуйчови.

— Теофани, защо бѣгате? — плахо попита вуйчо.

— Бѣгайте, черкези вѣззоха у дома, отговори майка ми.

— Како, кѫде да скрия тѣзи жълтици? — се обърна къмъ майка ми учинайка, като отъ страхъ треперѣше и показваше една кърпа съ пари.

— Зная ли! Скрий ги тамъ въ сиѣга и бѣгайте.

Отъ вуйчови, презъ зимника, отидохме у хаджи Запрянови и оттамъ презъ двора на Тодю Симидчиевъ — у Куния Тодю или Күцела Тодю, както го наречаха. У Күцела Тодю вѣззохме презъ единъ малъкъ отворъ на стената, нарочно направенъ за лесно бѣгане. Когато се бѣхме приближили до

отвора, макаръ и да не бѣше време за смѣхъ, почнахме да се смѣемъ, като видѣхме стария Симидчиевъ, показъ глава като костенурка, стои на отвора и пита: „какво има?”

— Бѣгай да влѣземъ, черкези идатъ! — му извикахме.

Следъ като се проврѣхме презъ отвора, запушиха го съ дѣски и камъни отъ страхъ да не дойдатъ следъ настъ черкезитъ. Отъ дѣлбокия сиѣгъ и силиното тичане, бѣхме се изморили и мячно си поемахме въздухъ. Колкото души бѣхме избѣгали у Күцела Тодю, събрахме се всички на двора, готови при пръвъ знакъ отъ нови нападения, да бѣгаме изъ другите дворащица.

— Мамо, Михалдо го нѣма? — извика сестра ми.

— Не се страхувай, той се качилъ на тавана на старата кѫща. Когато бѣхме задъ кѫщата, той се обади, — каза майка ми.

Майка ми и чина Марийка, както си грѣели нозетъ на огъния, избѣгали по чорапи изъ сиѣга.

Следъ малко дойде леля хаджийка съ дѣлшеритъ си: Теофана, Евгени и Марийка. Тѣ се били скрили подъ хамбаря въ другия имъ двъръ, въ който, като низъкъ, принудени били да стоятъ наведени или да лежатъ.

Подиръ малко чухме да къртятъ врата.

— Навѣрно, къртятъ черковната врата, — забеляза една жена.

Ударитѣ се чуха по-близо.

— Пѣкъ това сѫ вратитѣ на самата черква, — обади се друга, и доде още тя говорѣше, чухме, че падна вратата.

— О, Боже! Сега обирать черквата, — добави сѫщата жена и всички почнаха да се кръстятъ и молятъ да я не запалятъ и изгорятъ.

Отъ страхъ да не би и настъ да ни нападнатъ черкезитъ, отидохме у Керимови, та въ случай на опасностъ, да избѣгаме покрай рѣката въ другите махали. Отъ Керимовата кѫща се виджаше на среща махалата „Телли-кайя“ и други, населени само съ българи. Виждаше се пѣтътъ отъ селото „Али-бѣкъ“ (сега Боярово) за чаршията, по който пѣтъ непрекъснато вървѣха бѣжанци турци, които бѣгаха надолу, къмъ Одрина.

Не бѣха се изминали нѣсколко минути отъ влизането на черкезитъ въ черквата и на срѣща видѣхме да слизатъ нѣсколко души телликайци, въоружени съ брадви и сопи, които викаха:

— Дръжте ги б-с-е-е! черквата обраха!